

DOI: 10.59560/18291155-2026.3-141

ՀՐԱՅՐ ՀՈՎԱԿԻՄՅԱՆ

ՀՀ Պաշտպանության նախարարության մարդու իրավունքների և բարեվարքության կազմակերպման կենտրոնի ղեկավար, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի դասախոս

ՎԱՐՈՒՅԹԻ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ՄԱՍՆԱԿԻՑՆԵՐԻՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻՑ ՀԵՌԱՑՆԵԼՈՒ ԸՆԹԱՑԱԿԱՐԳՈՒՄ ՆՐԱՆՑ ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՈՐՊԵՍ ԱՌԱՆՁԻՆ ԵՎ ՀԱՏՈՒԿ ԼԻԱԶՈՐՈՒԹՅԱՆ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄ

Ամփոփագիր

Քրեական դատավարության շրջանակում հանրային մասնակիցների կողմից իրենց լիազորությունների պատշաճ և անաչառ իրականացումը կարևոր նշանակություն ունի վարույթի օրինականության և արդյունավետության ապահովման համար: Այդ համատեքստում հոդվածում ուսումնասիրվում են քրեական վարույթի հանրային մասնակիցներին վարույթից հեռացնելու հետ կապված իրավական կառուցակարգերը և դրանց շրջանակում ձևավորվող փոխհարաբերությունները: Վերլուծվում են հսկող դատախազի, քննիչի, հետաքննիչի և հետաքննության մարմնի պետի՝ վարույթին հետագա մասնակցությունը դադարեցնելու հիմքերն ու ընթացակարգերը, ինչպես նաև այդ լիազորությունների ազդեցությունը հանրային մասնակիցների դատավարական ինքնուրույնության վրա: Համեմատական ուսումնասիրության են ենթարկվում նախկին և գործող քրեական դատավարության օրենսգրքերի կարգավորումները, բացահայտվում են դատախազական հսկողության և քննչական մարմնի կազմակերպական ղեկավարման սահմանազատման հիմնախնդիրները: Առանձին անդրադարձ է կատարվում քննիչին վարույթից հեռացնելու իրավական բնույթին՝ այն գնահատելով պատասխանատվության և կանխարգելիչ դատավարական միջոցի հարաբերակցության համատեքստում: Պաշտոնական վիճակագրական տվյալների ուսումնասիրության միջոցով ներկայացվում են տվյալ լիազորության գործնական կիրառման դինամիկան և դրա հնարավոր ազդեցությունը քննիչի դատավարական ինքնուրույնության վրա: Հիմնավորվում է վարույթից հեռացնելու հիմքերի և ընթացակարգային երաշխիքների առավել միասնական ու որոշակի քրեադատավարական կարգավորման անհրաժեշտությունը, ինչպես նաև քննիչին

վարույթից հեռացնելու վերաբերյալ որոշման նկատմամբ անկախ դատական վերահսկողության ապահովման նպատակահարմարությունը:

Հիմնաբառեր. քրեական վարույթ, հանրային մասնակիցներ, վարույթից հեռացում, դատավարական ինքնուրույնություն, դատախազական հսկողություն, դատավարական պատասխանատվություն, դատական վերահսկողություն:

Քրեական վարույթի հանրային մասնակիցների միջև ձևավորվող փոխհարաբերությունները էական նշանակություն ունեն վարույթի օրինականության, արդյունավետության և դատավարական ինքնուրույնության պատշաճ ապահովման տեսանկյունից: Այս առումով առանձնակի արդիականություն ունի հանրային մասնակցին վարույթից հեռացնելու ինստիտուտի ուսումնասիրությունը, քանի որ դրա կիրառմամբ անմիջականորեն սահմանափակվում կամ դադարեցվում է տվյալ մասնակցի կողմից իր դատավարական գործառույթի իրականացումը, իսկ առանձին դեպքերում կարող է ազդել նաև հանրային մասնակիցների միջև լիազորությունների հավասարակշռության վրա: Հետազոտության նպատակն է բացահայտել քրեական վարույթի հանրային մասնակիցներին վարույթից հեռացնելու իրավական բնույթը, դրա հիմքերը, կիրառման առանձնահատկությունները և ազդեցությունը հանրային մասնակիցների դատավարական ինքնուրույնության վրա: Նշված նպատակին հասնելու համար առաջադրվել են հետևյալ խնդիրները՝ վերլուծել նախկին և գործող քրեադատավարական կարգավորումները, սահմանազատել դատախազական հսկողության և քննչական մարմնի կազմակերպական ղեկավարման շրջանակները, գնահատել քննիչին վարույթից հեռացնելու ինստիտուտի պատասխանատվական և կանխարգելիչ բնույթը, ուսումնասիրել դրա գործնական կիրառման միտումները և ձևակերպել իրավակարգավորման կատարելագործման հնարավոր ուղղությունները:

Քրեական վարույթի հանրային մասնակիցների միջև ձևավորվող փոխհարաբերությունները առավել ընդգծված դրսևորում են ստանում այն դեպքերում, երբ դրանցից մեկին վերապահվում է մյուսի հետագա մասնակցությունը տվյալ վարույթին դադարեցնելու կամ վարույթի իրականացումը մեկ այլ հանրային մասնակցի հանձնելու իրավասություն: Նման լիազորությունները դուրս են հանրային մասնակիցների միջև սովորական գործառութային համագործակցության շրջանակից, քանի որ դրանց իրականացմամբ անմիջականորեն փոփոխվում է վարույթն իրականացնող կամ դրան մասնակցող սուբյեկտների կազմը և, որպես հետևանք, ազդեցություն է գործադրվում ինչպես նախաքննության կազմակերպման, այնպես էլ տվյալ հանրային մասնակցի դատավարական ինքնուրույնության վրա:

Հանրային մասնակցին վարույթից հեռացնելու իրավասությունն իր բնույթով առանձնահատուկ է նաև այն պատճառով, որ այն չի բխում պարզապես պաշտոնեական կամ վարչական ենթակայությունից: Քրեական դատավարության

օրենսդրությունը նման միջամտության հնարավորությունը վերապահում է կոնկրետ հանրային մասնակցի՝ որոշակի իրավական հիմքերի և ընթացակարգային պայմանների առկայության դեպքում: Այս իմաստով վարույթից հեռացնելը հանդես է գալիս որպես հանրային մասնակիցների միջև քրեադատավարական փոխհարաբերությունների հատուկ ձև, որի շրջանակում մի մասնակցի լիազորության իրականացումն ուղղակիորեն սահմանափակում կամ դադարեցնում է մյուս մասնակցի՝ տվյալ վարույթով իր գործառույթն իրականացնելու հնարավորությունը:

Հատկանշական է, որ օրենսդիրը տարբեր իրավական կառուցակարգեր է նախատեսել՝ վերադաս դատախազի կողմից հսկող դատախազին վարույթից հեռացնելու, հսկող դատախազի կողմից քննիչին, հետաքննիչին կամ հետաքննության մարմնի պետին տվյալ վարույթին մասնակցելուց հեռացնելու, ինչպես նաև քննչական մարմնի ղեկավարի կողմից վարույթը մի քննիչից մյուսին հանձնելու համար: Թեև նշված լիազորությունների կիրառման արդյունքում կարող է առաջանալ արտաքին առումով համանման հետևանք՝ կոնկրետ հանրային մասնակցի կողմից տվյալ վարույթի հետագա իրականացումը կամ մասնակցությունը դադարեցնելը, դրանց իրավական հիմքերը, նպատակները և գործառութային նշանակությունը նույնական չեն: Հետևաբար, դրանց ուսումնասիրությունը պահանջում է ոչ միայն համապատասխան լիազորությունների առանձին վերլուծություն, այլև դրանց համադրություն՝ պարզելու համար հանրային մասնակիցների դատավարական ինքնուրույնության, փոխադարձ վերահսկողության, պատասխանատվության և կազմակերպական վերադասության միջև առկա հարաբերակցությունը:

Քրեական վարույթի հանրային մասնակիցներին վարույթից հեռացնելու իրավակարգավորման համեմատական ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ Նախկին քրեական դատավարության օրենսգրքից[1] (այսուհետ՝ Նախկին օրենսգիրք) քրեական դատավարության օրենսգրքին[2] (այսուհետ՝ Օրենսգիրք) անցմամբ էականորեն վերանայվել են ինչպես տվյալ լիազորության իրականացման հիմքերը, այնպես էլ դրա սուբյեկտային շրջանակը: Նախկին օրենսգրքի 53-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 10-րդ կետով դատախազն իրավասու էր հետաքննության մարմնի աշխատակցին կամ քննիչին հեռացնել տվյալ գործով քրեական դատավարությանը մասնակցելուց, եթե վերջիններս գործի քննության ընթացքում թույլ էին տվել օրենքի խախտում: Ընդ որում, օրենսդիրը չէր տարբերակում խախտման բնույթն ու ծանրության աստիճանը, ինչի պայմաններում «օրենքի խախտում» ձևակերպումը

[1] Տե՛ս ՀՀ քրեական դատավարության նախկին օրենսգիրք, ընդունված՝ 01.07.1998 թ., ՀՕ-248, հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ https://old.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=31647 (10.09.2026 թ.), չի գործում:

[2] Տե՛ս ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք, ընդունված՝ 30.06.2021 թ., ՀՕ-306-Ն, հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ https://www.arlis.am/hy/acts/225856/print/act (10.09.2026 թ.), գործում է:

դատախազին տրամադրում էր բավական լայն գնահատողական հայեցողություն: Նախկին օրենսգիրքը, սակայն, հսկողություն իրականացնող դատախազին վարույթից հեռացնելու ինքնուրույն դատավարական կառուցակարգ չէր նախատեսում[1]:

Օրենսգրքով քննիչին և հետաքննության սուբյեկտներին վարույթից հեռացնելու իրավական հիմքը էապես նեղացվել է: Օրենսգրքի 38-րդ հոդվածի 1-ին մասի 13-րդ կետի համաձայն՝ հսկող դատախազը կարող է հետաքննության մարմնի պետին, հետաքննիչին կամ քննիչին հեռացնել կոնկրետ վարույթին մասնակցելուց միայն օրենքի կոպիտ խախտման դեպքում: Միաժամանակ օրենսդիրը որոշակիացրել է «օրենքի կոպիտ խախտում» հասկացության բովանդակությունը՝ այն կապելով Սահմանադրությամբ ամրագրված մարդու հիմնական իրավունքի կամ ազատության խախտման, նախաքննության բնականոն ընթացքը խաթարող խախտման կամ հսկող դատախազի հանձնարարությունները պարբերաբար չկատարելու հետ[2]: Այսպիսով, Նախկին օրենսգրքի համեմատությամբ բարձրացվել է քննիչի դատավարական ինքնուրույնությանը միջամտելու իրավական շեմը և սահմանափակվել հսկող դատախազի հայեցողության շրջանակը: Նման մոտեցում է արտահայտված նաև մասնագիտական գրականության մեջ, որտեղ քննիչին վարույթից հեռացնելու հիմք է դիտարկվում ոչ թե ցանկացած խախտում, այլ հատկապես այնպիսի կոպիտ խախտումը, որը կարող է հանգեցնել մարդու իրավունքների խախտման կամ ապացույցների կորստի[3]: Գրեթե նույնական միտք են արտահայտել նաև այլ տեսաբաններ[4]:

Էական փոփոխություն է կատարվել նաև հեռացման և վարույթի հետագա կազմակերպման լիազորությունների հարաբերակցության մասով: Օրենսգիրքը հսկող դատախազին ուղղակիորեն արգելում է հեռացված անձի փոխարեն այլ անձ նշանակել, մինչդեռ վարույթից հեռացված քննիչին այլ քննիչով փոխարինելու իրավասությունը վերապահում է քննչական մարմնի ղեկավարին[5]: Նման տարանջատումը հնարավորություն է տալիս սահմանազատելու դատախազական հսկողության և քննչական մարմնի կազմակերպական ղեկավարման ոլորտները. հսկող դատախազը գնահատում է քննիչի հետագա մասնակցությունը բացառելու իրավական հիմքի առկայությունը, իսկ կոնկրետ վարույթի հետագա իրականացումը կազմակերպելու հարցը լուծում է քննչական մարմնի ղեկավարը:

[1] Տե՛ս Նախկին օրենսգիրք, հոդված 53-րդ, մաս 2-րդ, կետ 10-րդ:

[2] Տե՛ս Օրենսգրքի 38-րդ հոդվածը:

[3] Տե՛ս Уголовно-процессуальное право Российской Федерации. Учебник / Отв. ред. П.А. Лупинская, Л.А. Воскобитова. 3-е изд., перераб. и доп. - М., 2013, էջ 123:

[4] Տե՛ս **Смирнов А.В., Калиновский К.Б.** Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации. Постатейный / Под общ. ред. А.В. Смирнова. 2-е изд., доп. и перераб. - СПб.: Питер, 2004, էջ 124-129:

[5] Տե՛ս նույն տեղում, 40-րդ հոդված:

Վերջապես, Օրենսգրքով ինքնուրույն կարգավորում է ստացել նաև հսկող դատախազին վարույթից հեռացնելու հարցը: Օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետով վերադաս դատախազին վերապահվել է հսկող դատախազին վարույթից հեռացնելու և հսկողության իրականացումը այլ դատախազի հանձնարարելու կամ անձամբ իրականացնելու լիազորություն[1]: Ընդ որում, ի տարբերություն քննիչի, հետաքննիչի և հետաքննության մարմնի պետի հեռացման դեպքերի՝ հսկող դատախազին վարույթից հեռացնելու համար Օրենսգիրքը որևէ կոնկրետ նյութական հիմք չի սահմանում: Հետևաբար գործող իրավակարգավորումը, մի կողմից, առավել հստակ և սահմանափակ է քննիչի նկատմամբ դատախազական ներգործության մասով, իսկ մյուս կողմից՝ հսկող դատախազի հեռացման դեպքում պահպանվում է վերադաս դատախազի առավել լայն հայեցողություն, ինչը հանրային մասնակիցների դատավարական ինքնուրույնության և փոխհարաբերությունների տեսանկյունից ենթակա է առանձին գնահատման: Թեև Օրենսգիրքն այս լիազորության նյութական հիմքերը չի կոնկրետացնում, դրանք որոշակիացվում են «Դատախազության մասին» օրենքի 32-րդ հոդվածով, որը վարույթից հեռացումը կապում է, մասնավորապես, դատախազի կողմից իր պարտականությունները չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու, վարույթին մասնակցությունը բացառող հանգամանքի առկայության դեպքում ինքնաբացարկ չհայտնելու, ինչպես նաև վերադաս դատախազի հանձնարարության իրավաչափության շուրջ առաջացած տարաձայնության հետ[2]:

Մեր դիտարկմամբ՝ իրավակարգավորման նման կառուցվածքը լիովին հիմնավորված չէ: Եթե Օրենսգիրքը քննիչին, հետաքննիչին և հետաքննության մարմնի պետին վարույթից հեռացնելու հիմքերն ու կարգը սահմանում է անմիջապես քրեադատավարական նորմերով, ապա հսկող դատախազի վարույթից հեռացման նյութական հիմքերը փաստացի տեղափոխված են «Դատախազության մասին» օրենք, ընդ որում՝ ձևակերպված են այլ տրամաբանությամբ և այլ հիմքերով: Մինչդեռ «Դատախազության մասին» օրենքն իր բնույթով առավելապես կարգավորում է դատախազության կազմակերպման, ծառայության անցման, ենթակայության և ծառայողական հարաբերությունների հարցերը, իսկ կոնկրետ քրեական վարույթում հանրային մասնակցի մասնակցությունը շարունակելու կամ դադարեցնելու հարցը կրում է ակնհայտ քրեադատավարական բնույթ: Հետևաբար, առավել համակարգային և իրավական որոշակիության պահանջներին համապատասխան լուծում կլիներ քննիչի, հետաքննիչի, հետաքննության մարմնի պետի և հսկող դատախազի վարույթից հեռացման հիմքերն ու հիմնական ընթացակարգային երաշխիքները միասնականացնել և ամրագրել հենց Օրենսգրքում՝ բացառելով

[1] Տե՛ս նույն տեղում, 37-րդ հոդված:

[2] Տե՛ս «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենք, 32-րդ հոդված :

նույնաբնույթ դատավարական ինստիտուտի մասնատված կարգավորումը տարբեր իրավական ակտերում:

Անդրադառնալով քննիչին վարույթից հեռացնելու գործընթացի ստատուսին՝ կարելի է մեջբերել պրոֆեսոր Ղամբարյանի տեսակետը, ով, հղում կատարելով Դ.Ա. Լիպինսկու մոտեցմանը, նշում է, որ վերջինս քննիչին վարույթից հեռացնելը չի դիտարկում որպես դատավարական պատասխանատվության միջոց՝ պատճառաբանելով, որ այդպիսի միջոցում բացակայում են դատապարտումն ու իրական անբարենպաստ հետևանքները: Լիպինսկու պատկերավոր գնահատմամբ՝ եթե քննիչի վարույթում միաժամանակ գտնվում է 15–20 քրեական գործ, ապա դրանցից մեկի վարույթից նրան հեռացնելը կարող է ընկալվել նույնիսկ որպես «պարգև», այլ ոչ թե պարսավանք: Ղամբարյանը, սակայն, քննադատում է այդ մոտեցումը՝ այն համարելով առավելապես հուզական գնահատական և նշելով, որ դրանով բավարար չափով չի հիմնավորվում քննիչին վարույթից հեռացնելու դեպքում հանրային պարսավանքի բացակայությունը[1]:

Կիսելով պրոֆեսոր Ղամբարյանի վերոնշյալ մոտեցումը՝ այդուհանդերձ կարծում ենք, որ քննիչին վարույթից հեռացնելն իր բնույթով երկակի նշանակություն ունի. մի կողմից այն կարող է դիտարկվել որպես դատավարական պատասխանատվության միջոց, քանի որ կիրառվում է քննիչի կողմից թույլ տրված խախտման առնչությամբ և արտահայտում է վերջինիս գործունեության բացասական գնահատական, մյուս կողմից՝ ունի ընդգծված կանխարգելիչ նշանակություն: Ընդ որում, մեր գնահատմամբ, տվյալ ինստիտուտի կանխարգելիչ բնույթն առավել արտահայտված է, քանի որ քննիչին վարույթից հեռացնելն ինքնին չի առաջացնում այնպիսի կոնկրետ իրավական անբարենպաստ հետևանքներ, որոնք բնորոշ են պատասխանատվության դասական միջոցներին: Դրա հիմնական նպատակն առավելապես ոչ պատշաճ կամ ոչ բարեխիղճ կերպով իր դատավարական լիազորություններն իրականացնող քննիչին տվյալ վարույթի հետագա իրականացումից հեռացնելն է՝ դրանով կանխելով հնարավոր նոր խախտումները և ապահովելով վարույթի պատշաճ ու օրինական շարունակությունը: Այս իմաստով քննիչին վարույթից հեռացնելը, թեև կարող է պարունակել պատասխանատվության տարրեր, գործառութային առումով առավելապես հանդես է գալիս որպես կանխարգելիչ դատավարական միջոց:

Դատավարագետ Ա. Մարտիրոսյանը, անդրադառնալով քննիչին վարույթից հեռացնելու հիմքերի կիրառման պրակտիկային, արձանագրում է, որ առանձին դեպքերում օրենքի՝ ինչպես նյութական, այնպես էլ դատավարական, նույնիսկ ոչ էական խախտումները կարող են հիմք հանդիսանալ քննիչին տվյալ քրեական

[1] Տե՛ս **Гамбарян А.С.** Отстранение следователя от производства: ответственность или прокурорская «расправа»? // Расследование преступлений: проблемы и пути их решения. 2018. № 4 (22), էջ 83:

վարույթից հեռացնելու համար[1]: Հեղինակի այս դիտարկումը ցույց է տալիս, որ նախկին իրավակարգավորման պայմաններում քննիչին վարույթից հեռացնելու լիազորության կիրառման շրջանակը գործնականում կարող էր բավական լայն մեկնաբանվել, հատկապես այն պարագայում, երբ օրենքը չէր սահմանում խախտման էականության կամ ծանրության հստակ չափանիշներ:

Այդուհանդերձ, միայն առանձին գործնական դեպքերի վկայակոչումը, մեր կարծիքով, դեռևս ամբողջական պատկերացում չի տալիս քննարկվող լիազորության կիրառման իրական ծավալների և միտումների վերաբերյալ: Հետևաբար, Մարտիրոսյանի մատնանշած խնդրի գործնական նշանակությունը և տարածվածության աստիճանը առավել հիմնավորված գնահատելու համար անհրաժեշտ է այն համադրել համապատասխան վիճակագրական տվյալների հետ: Այդ նպատակով ստորև կներկայացնենք մեր կողմից ուսումնասիրված տվյալները՝ պարզելու համար, թե քննիչին վարույթից հեռացնելու լիազորությունը համապատասխան ժամանակահատվածում ինչ հաճախականությամբ է կիրառվել և դրա կիրառման դինամիկան ինչպիսի միտումներ է արձանագրել:

Քննիչին վարույթից հեռացնելու լիազորության կիրառման սահմանների հստակեցմանն ուղղված մոտեցումներ են ձևավորվել նաև ՀՀ գլխավոր դատախազի և ՀՀ դատախազության կոլեգիայի ակտերով: Մասնավորապես, ՀՀ գլխավոր դատախազի 2018 թվականի ապրիլի 10-ի N 27 հրամանի հավելվածի 17-րդ կետով սահմանվել է, որ քննիչին քրեական գործով դատավարությանը մասնակցելուց հեռացնելու մասին որոշում կայացնելիս դատախազը պետք է առաջնորդվի գործի բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննությունն ապահովելու անհրաժեշտությամբ՝ բացառելով անձնական համակրանքով կամ հակակրանքով պայմանավորված որոշումների կայացումը[2]: 2022 թվականի մարտի 11-ի ՀՀ դատախազության կոլեգիայի նիստում մոտեցումն առավել հստակեցվել է՝ արձանագրելով, որ քննիչին վարույթից հեռացնելու որոշումը պետք է կայացվի այն դեպքում, երբ վերջինիս վարքագիծը ողջամտորեն հիմք է տալիս կասկածի տակ դնելու իրականացվող նախաքննության օբյեկտիվությունն ու անաչառությունը[3]:

Նշված մոտեցումները վկայում են, որ քննիչին վարույթից հեռացնելը չպետք է դիտարկվի որպես օրենքի յուրաքանչյուր խախտմանը հաջորդող սովորական ներգործության միջոց: Ընդ որում, թեև Օրենսգրքով այս լիազորության կիրառման շեմը բարձրացվել է՝ որպես հիմք նախատեսելով արդեն օրենքի կոպիտ խախտումը,

[1] Տե՛ս **Մարտիրոսյան Ա.,** «Քննիչին վարույթից հեռացնելու քրեադատավարական կարգավորումները՝ ըստ ՀՀ քրեական դատավարության գործող և նոր օրենսգրքերի»: Պետություն և իրավունք, N 1 (92), 2022, էջ 89:

[2] Տե՛ս ՀՀ գլխավոր դատախազի 10.04.2018 թ. N 27 հրամանի հավելված, «Դատախազի վարքագծի կանոններից բխող պահանջները», կետ 17: Հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ (08.09.2026):

[3] Տե՛ս ՀՀ դատախազության կոլեգիայի 11.03.2022 թ. նիստի արձանագրություն և որոշումներ, էջեր 17-18: Հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ (08.09.2026):

խնդիրը շարունակում է պահպանել իր առանձնահատուկ կարևորությունը: Այս լիազորության կիրառումը կարող է ազդեցություն ունենալ ինչպես քննիչի դատավարական ինքնուրույնության, այնպես էլ վարույթի բնականոն ընթացքի և ժամկետների վրա: Հետևաբար, դրա գործնական կիրառման իրական ծավալն ու ձևավորված միտումները գնահատելու նպատակով ստորև կներկայացվի երկար ժամանակահատված ընդգրկող վիճակագրական ուսումնասիրություն[1]:

Ստորև աղյուսակը.[2]

Քննիչին վարույթից հեռացնելու դեպքերը (տարեթիվ/քննիչ)	
2014	5
2015	12
2016	77
2017	189

Հետաքննություն և նախաքննություն իրականացնող անձանց վարույթից հեռացման ընդհանուր ցուցանիշները (տարեթիվ/քննիչ/հետաքննիչ/հետաքննության մարմնի պետ)	
2013	57
2014	90
2015	86
2020	294
2021	692
2022	387
2023	253
2024	201
2025	426

Քննիչին վարույթից հեռացնելու դատախազական լիազորության գործնական կիրառության ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ առանձին

[1] Պետք է հատուկ արձանագրել, որ այս մասով մեր կողմից իրականացված հարցումների արդյունքներն էականորեն տարբերվում են վիճակագրական տվյալներից, քանի որ դրանք ըստ էության բացակայում են: Հարցումներն ու դրանց պատասխանները կից ներկայացվում են:

[2] Տե՛ս ՀՀ գլխավոր դատախազության 2013-2025 թթ. հաղորդումները ՀՀ Ազգային ժողովին հետևյալ հղմամբ՝ https://prosecutor.am/%D5%B0%D5%A1%D5%B2%D5%B8%D6%80%D5%A4%D5%B8%D6%82%D5%B4-%D5%A1%D5%A6%D5%A3%D5%A1%D5%B5%D5%AB%D5%B6-%D5%AA%D5%B8%D5%B2%D5%B8%D5%BE%D5%AB%D5%B6 (04.09.2026 թ.):

ժամանակահատվածներում այն կիրառվել է բավականին ինտենսիվ, ինչը հնարավորություն է տալիս գնահատելու ոչ միայն այդ լիազորության նշանակությունը, այլև դրա ազդեցությունը քննիչի դատավարական ինքնուրույնության վրա:

Այս առումով առավել համադրելի են 2016 և 2017 թվականների՝ ՀՀ քննչական կոմիտեի քննիչներին վերաբերող տվյալները: 2016 թվականին դատախազների կողմից կայացվել է քննիչներին քրեական դատավարությանը մասնակցելուց հեռացնելու 77 որոշում, իսկ 2017 թվականին՝ 189: Այսինքն՝ մեկ տարվա ընթացքում դեպքերի թիվն ավելացել է 112-ով կամ շուրջ 145,5 տոկոսով՝ փաստացի աճելով մոտ 2,5 անգամ: 2017 թվականի 189 որոշումներից 45-ը վերաբերել է զինվորական քննչական գլխավոր վարչությանը, 63-ը՝ Երևանին, իսկ 81-ը՝ մարզերին, ինչը ցույց է տալիս, որ նման պրակտիկան տարածված է եղել քննչական համակարգի տարբեր ստորաբաժանումներում:

Առավել էական է այն, որ քննիչներին վարույթից հեռացնելու հիմնական պատճառների շարքում նշվել են անհամաչափ քննությունը, նախաքննության ձգձգումները և հսկող դատախազի ցուցումները ժամանակին չկատարելը[1]: Հետևաբար, այս լիազորությունը գործնականում կիրառվել է ոչ միայն այն դեպքերում, երբ քննիչի հետագա մասնակցությունն անհնարին կամ անթույլատրելի է եղել, այլև որպես քննության ընթացքի և քննիչի գործունեության նկատմամբ դատախազական ներգործության միջոց: Սա անմիջականորեն առնչվում է քննիչի դատավարական ինքնուրույնության և դատախազական հսկողության հարաբերակցության խնդրին:

2014–2015 թվականների տվյալները պետք է գնահատել որոշակի վերապահումով: 2014 թվականի հաղորդման առանձին հատվածում նշվել է 5, իսկ 2015 թվականին՝ 3 քննիչի վարույթից հեռացման մասին: 2015 թվականի մեկ այլ հատվածում արձանագրվել է նաև քրեադատավարական խախտումներ թույլ տալու համար 8 քննիչի վարույթից հեռացում: Սակայն դրանց սուբյեկտային և կազմակերպական ընդգրկումը նույնական չէ 2016–2017 թվականների՝ ՀՀ քննչական կոմիտեի քննիչների վերաբերյալ տվյալների հետ, հետևաբար դրանք մեկ միասնական վիճակագրական շարքի մեջ ներառելը մեթոդաբանորեն հիմնավորված չէ:

Միաժամանակ ՀՀ դատախազության՝ Ազգային ժողով ներկայացված հաղորդումներում կիրառվում է նաև առավել ընդհանուր՝ «հետաքննություն և նախաքննություն իրականացնող անձանց» վարույթից հեռացման ձևակերպումը: Այս

[1] Պետք է նշել, որ Նախկին օրենսգրքում նման իրավական հիմքեր որպես այդպիսին նախատեսված չէին, ավելին՝ հայտնի չէ, թե տվյալ գործիքը կարող էր կիրառել վերադաս դատախազը, թե՝ հսկողը, քանի որ Նախկին օրենսգիրքը չէր առանձնացնում նրանց՝ օգտագործելով միայն դատախազ հասկացությունը:

ձևակերպումը իրավական և վիճակագրական առումով որոշակի անորոշություն է առաջացնում, քանի որ անհրաժեշտ է պարզել, թե յուրաքանչյուր ժամանակահատվածում կոնկրետ որ դատավարական սուբյեկտներն են ընդգրկվել այդ հասկացության ներքո: Եթե համապատասխան ժամանակահատվածում տվյալ վարույթն իրականացնող պաշտոնատար անձը քննիչն է եղել, ապա այդ տվյալները կարող են դիտարկվել որպես քննիչներին վերաբերող՝ միաժամանակ պահպանելով պաշտոնական աղբյուրի ձևակերպման վերաբերյալ վերապահումը:

Այսպես, 2013 թվականին նշված ձևակերպմամբ վարույթից հեռացվել է 57 անձ, 2014 թվականին՝ 90, իսկ 2015 թվականին՝ 86: 2014 թվականին 26, իսկ 2015 թվականին 16 անձ վարույթից հեռացվել է նախաքննության ժամկետների խախտման պատճառով: Այս տվյալները ցույց են տալիս, որ վարույթից հեռացնելու լիազորությունը նույնիսկ այդ ժամանակահատվածում չի ունեցել բացառապես եզակի կիրառություն:

Առավել արտահայտիչ է 2020–2025 թվականների դինամիկան: 2020 թվականին վարույթից հեռացվել է 294 անձ, իսկ 2021 թվականին՝ 692՝ աճելով 398-ով կամ շուրջ 135,4 տոկոսով: Այնուհետև ցուցանիշը հաջորդաբար նվազել է՝ 2022 թվականին կազմելով 387, 2023 թվականին՝ 253, իսկ 2024 թվականին՝ 201: Այսինքն՝ 2021 թվականի առավելագույն ցուցանիշից մինչև 2024 թվականը դեպքերի թիվը նվազել է շուրջ 71 տոկոսով: Սակայն 2025 թվականին այն կրկին աճել է մինչև 426՝ մեկ տարում ավելանալով շուրջ 111,9 տոկոսով:

Այսպիսով, 2020–2025 թվականների պատկերը՝ 294 → 692 → 387 → 253 → 201 → 426, ցույց է տալիս վարույթից հեռացնելու լիազորության կիրառման զգալի տատանումներ: Դրանք ինքնին չեն բացահայտում փոփոխությունների պատճառները, սակայն հիմք են տալիս քննարկելու կիրառման չափանիշների միատեսակության, կանխատեսելիության և համաչափության հարցերը:

Ընդհանուր առմամբ, ներկայացված վիճակագրությունը ցույց է տալիս, որ քննիչին վարույթից հեռացնելը գործնականում կարող է հանդես գալ որպես բավականին ինտենսիվ դատախազական ներգործության միջոց: Հետևաբար, դրա կիրառման հիմքերը պետք է լինեն հնարավորինս հստակ և կապված այնպիսի խախտումների հետ, որոնց բնույթն ու ծանրությունը հիմնավորում են քննիչի հետագա մասնակցության անհնարինությունը կամ աննպատակահարմարությունը տվյալ վարույթին: Հակառակ դեպքում վարույթից հեռացնելու լիազորության լայն կիրառումը կարող է վերածվել քննիչի դատավարական ինքնուրույնության նկատմամբ ազդեցության գործիքի՝ խախտելով դատախազական հսկողության և քննիչի ինքնուրույնության միջև անհրաժեշտ հավասարակշռությունը: Վիճակագրական տվյալները նաև ցույց են տալիս, որ Օրենսգրքում համապատասխան հիմքերի ամրագրումն ինքնին դեռևս չի երաշխավորում դրանց արդյունավետ և միատեսակ կիրարկումը:

Քննիչին վարույթից հեռացնելու մասին դատախազի որոշման դատական վիճարկման հնարավորության տեսանկյունից առանձնակի ուշադրության է արժանի Էդգար Վարդապետյանի գործը: Վերջինս, հանդիսանալով ՀՀ քննչական կոմիտեի Շիրակի մարզային քննչական վարչության ավագ քննիչ, փորձել է դատական կարգով վիճարկել իրեն քրեական վարույթից հեռացնելու որոշման իրավաչափությունը: Գործն սկզբնապես քննության է առնվել Շիրակի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանում, այնուհետև համապատասխան դատական ակտը բողոքարկվել է վերադաս դատական ատյանում, իսկ հետագայում Վարդապետյանը դիմել է նաև ՀՀ Սահմանադրական դատարան[1]: Սահմանադրական դատարանը, սակայն, դիմումը քննության ընդունելու հարցում արձանագրել է, որ դիմողի բարձրացրած խնդիրը պայմանավորված է բացառապես նրա՝ ՀՀ քննչական կոմիտեի ավագ քննիչ հանդիսանալու հանգամանքով, և այդպիսի իրավիճակում նա Սահմանադրության 101-րդ հոդվածի իմաստով ՍԴ դիմելու իրավասու սուբյեկտ չէ: ՍԴ-ն նաև ընդգծել է, որ «յուրաքանչյուր ոք» հասկացությունը չի ներառում այն սուբյեկտին, որը օրենքի դրույթի սահմանադրականության հարց է բարձրացնում իր նկատմամբ այդ դրույթի կիրառման կապակցությամբ՝ պայմանավորված իր զբաղեցրած պաշտոնով[2]: Այս մոտեցումը փաստացի հանգեցրել է նրան, որ քննիչին վարույթից հեռացնելու որոշման իրավաչափությունը նաև սահմանադրական արդարադատության շրջանակում ըստ էության գնահատման առարկա չի դարձել:

Մեր գնահատմամբ՝ հիմնավորված չէ այն մոտեցումը, երբ քննիչին վարույթից հեռացնելու հարցը վերջնականապես լուծվում է դատախազական համակարգի ներսում՝ վերադաս դատախազի կողմից: Նման կառուցակարգը բավարար չափով չի ապահովում քննիչի դատավարական ինքնուրույնության պաշտպանությունը, առավել ևս այն պայմաններում, երբ քննիչին վարույթից հեռացնելու հարցը գործնականում հաճախ վերաճում է ոչ միայն դատավարական, այլև միջգերատեսչական տարաձայնության՝ քննչական մարմնի և դատախազության միջև[3], նման տեսակետ է արտահայտվել նաև դատավարական գրականության մեջ[4]: Բացի այդ, քննիչին վարույթից հեռացնելու որոշումն իր հետևանքներով չի սահմանափակվում միայն կոնկրետ վարույթին նրա հետագա մասնակցությունը

[1] Գործը բավականին աղմուկ էր բարձրացրել, քանի որ նաև առաջին անգամ էր նման պրակտիկա ձևավորվում: Տե՛ս, համապատասխանաբար, հետևյալ հղումով՝ https://armlur.am/368403/?utm_source=chatgpt.com, (09.09.2026):

[2] Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի թիվ 2 դատական կազմի 14.12.2015 թ. որոշումը՝ Էդգար Վարդապետյանի անհատական դիմումը քննության ընդունելու հարցի վերաբերյալ:

[3] Տե՛ս հանրային հնչեղություն ստացած դեպքերը հետևյալ հղումներով՝ https://www.armtimes.com/hy/article/238113, https://civic.am/news/29143-dataxazi-voroshumy-hamarum-enq-aportini, https://www.azatutyun.am/a/31788763.html (09.09.2026):

[4] Տե՛ս Участники современного российского уголовного судопроизводства: Монография / Науч. ред. И.В. Смолькова. - М.: Юрлитинформ, 2017, էջ 152:

դադարեցնելով. այն կարող է բացասաբար անդրադառնալ քննիչի մասնագիտական հեղինակության վրա, հիմք հանդիսանալ նրա նկատմամբ կարգապահական վարույթ նախաձեռնելու համար և, ըստ էության, զրկել նրան իր հիմնական դատավարական գործառույթը՝ նախաքննություն իրականացնելու լիազորությունը տվյալ վարույթով շարունակելու հնարավորությունից: Հետևաբար, նման ինտենսիվ միջամտության վերաբերյալ վերջնական որոշումը նպատակահարմար է վերապահել ոչ թե դատավարական հակադիր դիրքորոշում ունեցող համակարգի ներսում գործող վերադաս պաշտոնատար անձին, այլ՝ մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողություն իրականացնող անկախ և անաչառ սուբյեկտին՝ դատարանին[1]: Նման լուծումը մի կողմից կբացառի գերատեսչական շահի հնարավոր ազդեցությունը, մյուս կողմից՝ քննիչին վարույթից հեռացնելու ինստիտուտին կհաղորդի իրական բացառիկության բնույթ՝ ապահովելով այդ միջոցի կիրառման անհրաժեշտության, հիմնավորվածության և համաչափության արտաքին վերահսկողություն:

Օգտագործված նորմատիվ իրավական ակտերի և գրականության ցանկ

1. **Մարտիրոսյան Ա.,** «Քննիչին վարույթից հեռացնելու քրեադատավարական կարգավորումները՝ ըստ ՀՀ քրեական դատավարության գործող և նոր օրենսգրքերի»: Պետություն և իրավունք, N 1 (92), 2022:
2. ՀՀ գլխավոր դատախազության 2013-2025 թթ. հաղորդումները ՀՀ Ազգային Ժողովին՝ հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ https://prosecutor.am/%D5%B0%D5%A1%D5%B2%D5%B8%D6%80%D5%A4%D5%B8%D6%82%D5%B4-%D5%A1%D5%A6%D5%A3%D5%A1%D5%B5%D5%AB%D5%B6-%D5%AA%D5%B8%D5%B2%D5%B8%D5%BE%D5%AB%D5%B6 (04.09.2026թ.):
3. Հղումներ լրատվականներին՝ https://armlur.am/368403/?utm_source=chatgpt.com, https://www.armtimes.com/hy/article/238113, https://civic.am/news/29143-dataxazi-voroshumy-hamarum-enq-aportini, https://www.azatutyun.am/a/31788763.html, (09.09.2026):

[1] Այս տեսակետն ինտենսիվորեն քննարկվում է տեսությունում. տե՛ս, համապատասխանաբար, **Химичева Г.П.** Досудебное производство по уголовным делам: концепция совершенствования уголовно-процессуальной деятельности: Монография. - М.: Экзамен, 2003, էջ 300: **Цветков Ю.А.** Отказоустойчивость уголовного судопроизводства на досудебной стадии // Уголовное судопроизводство, 2017, № 2, էջեր 27-31: **Попова Т.Ю.** Уголовно-процессуальный статус руководителя следственного органа. - М.: Юрлитинформ, 2013, էջ 107: **Химичева О.В.** Концептуальные основы процессуального контроля и надзора на досудебных стадиях уголовного судопроизводства. Монография. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2004, էջ 173:

4. ՀՀ քրեական դատավարության նախկին օրենսգիրք, ընդունված՝ 01.07.1998 թ., ՀՕ-248, հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ https://old.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=31647 (10.09.2026 թ.):

5. ՀՀ Սահմանադրական դատարանի թիվ 2 դատական կազմի 14.12.2015 թ. որոշում՝ Էդգար Վարդապետյանի անհատական դիմումը քննության ընդունելու հարցի վերաբերյալ, հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ https://www.concourt.am/decision/decisions/2015-hy-sddkv-12.14-1.pdf (10.09.2026 թ.):

6. «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենք, ընդունված՝ 17.11.2017 թ., ՀՕ-198-Ն, հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ https://www.arlis.am/hy/acts/156912 (10.09.2026 թ.):

7. ՀՀ գլխավոր դատախազի 10.04.2018 թ. N 27 հրամանի հավելված, «Դատախազի վարքագծի կանոններից բխող պահանջները», կետ 17: Հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ https://prosecutor.am/articles/%D5%A3%D5%AC%D5%AD%D5%A1%D5%BE%D5%B8%D6%80-%D5%A4%D5%A1%D5%BF%D5%A1%D5%AD%D5%A1%D5%A6%D5%AB-%D5%B0%D6%80%D5%A1%D5%B4%D5%A1%D5%B6%D5%B6%D5%A5%D6%80/doc-f1daac

8. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք, ընդունված՝ 30.06.2021 թ., ՀՕ-306-Ն, հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ https://www.arlis.am/hy/acts/225856/print/act (10.09.2026 թ.):

9. ՀՀ դատախազության կոլեգիայի 11.03.2022 թ. նիստի արձանագրություն և որոշումներ, էջեր 17-18: Հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ https://prosecutor.am/articles/%D5%AF%D5%B8%D5%AC%D5%A5%D5%A3%D5%AB%D5%A1%D5%B5%D5%AB-%D5%B8%D6%80%D5%B8%D5%B7%D5%B8%D6%82%D5%B4%D5%B6%D5%A5%D6%80/doc-4a5d9133-hy (08.09.2026):

10. **Гамбарян А.С.** Отстранение следователя от производства: ответственность или прокурорская «расправа»? // Расследование преступлений: проблемы и пути их решения. 2018. № 4 (22).

11. **Попова Т.Ю.** Уголовно-процессуальный статус руководителя следственного органа. - М.: Юрлитинформ, 2013.

12. **Смирнов А.В., Калиновский К.Б.** Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации. Постатейный / Под общ. ред. А.В. Смирнова. 2-е изд., доп. и перераб. - СПб.: Питер, 2004.

13. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: Учебник / Отв. ред. П.А. Лупинская, Л.А. Воскобитова. 3-е изд., перераб. и доп. - М., 2013.

14. Участники современного российского уголовного судопроизводства: Монография / Науч. ред. И.В. Смолькова. - М.: Юрлитинформ, 2017.

15. **Химичева Г.П.** Досудебное производство по уголовным делам: концепция совершенствования уголовно-процессуальной деятельности: Монография. - М.: Экзамен, 2003.

16. **Химичева О.В.** Концептуальные основы процессуального контроля и надзора на досудебных стадиях уголовного судопроизводства: Монография. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2004.

17. **Цветков Ю.А.** Отказоустойчивость уголовного судопроизводства на досудебной стадии // Уголовное судопроизводство. 2017. № 2.

ВЗАИМООТНОШЕНИЯ ПУБЛИЧНЫХ УЧАСТНИКОВ В ПРОЦЕДУРЕ ИХ ОТСТРАНЕНИЯ ОТ УЧАСТИЯ В УГОЛОВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ КАК ПРОЯВЛЕНИЕ ОТДЕЛЬНОГО И СПЕЦИАЛЬНОГО ПОЛНОМОЧИЯ

Аннотация

Надлежащее и беспристрастное осуществление публичными участниками своих полномочий в рамках уголовного производства имеет важное значение для обеспечения законности и эффективности производства. В этом контексте в статье исследуются правовые механизмы отстранения публичных участников от участия в уголовном производстве, а также формирующиеся в связи с реализацией соответствующих полномочий взаимоотношения между ними. Анализируются основания и процедуры прекращения дальнейшего участия в производстве надзирающего прокурора, следователя, дознавателя и начальника органа дознания, а также влияние указанных полномочий на процессуальную самостоятельность публичных участников. В сравнительном аспекте исследуются положения прежнего и действующего уголовно-процессуального законодательства, выявляются проблемы разграничения прокурорского надзора и организационного руководства со стороны руководителя следственного органа. Особое внимание уделяется правовой природе отстранения следователя от участия в производстве, которая рассматривается в контексте соотношения процессуальной ответственности и превентивной процессуальной меры. На основе анализа официальных статистических данных раскрывается динамика практического применения данного полномочия и его возможное влияние на процессуальную самостоятельность следователя. Обосновывается необходимость более системного и определенного уголовно-процессуального регулирования оснований отстранения от участия в производстве и соответствующих процессуальных гарантий, а также целесообразность обеспечения независимого судебного контроля за решением об отстранении следователя от участия в уголовном производстве.

Ключевые слова: уголовное производство, публичные участники, отстранение от участия в производстве, процессуальная самостоятельность, прокурорский надзор, процессуальная ответственность, судебный контроль.

RELATIONS BETWEEN PUBLIC PARTICIPANTS IN THE PROCEDURE FOR THEIR REMOVAL FROM CRIMINAL PROCEEDINGS AS A MANIFESTATION OF A DISTINCT AND SPECIAL POWER

Annotation

Within criminal proceedings, the proper and impartial exercise of powers by public participants is essential for ensuring the lawfulness and effectiveness of the proceedings. In this context, the article examines the legal mechanisms governing the removal of public participants from criminal proceedings and the relationships arising between them in connection with the exercise of such powers. The article analyzes the grounds and procedures for terminating the further participation of the supervising prosecutor, investigator, inquiry officer, and head of the inquiry body in the proceedings, as well as the impact of these powers on the procedural independence of public participants. The regulatory frameworks established by the former and current Criminal Procedure Codes are examined comparatively, with particular emphasis on the issues concerning the delimitation of prosecutorial supervision and the organizational management exercised by the head of an investigative body. Special attention is given to the legal nature of the removal of an investigator from proceedings, assessed in the context of the relationship between procedural liability and preventive procedural measures. Based on an analysis of official statistical data, the article presents the dynamics of the practical application of this power and its potential impact on the procedural independence of investigators. The article substantiates the need for more coherent and precise regulation of the grounds and procedural safeguards for removal from proceedings within criminal procedure legislation and argues for the expediency of ensuring independent judicial review of decisions concerning the removal of an investigator from criminal proceedings.

Keywords: criminal proceedings, public participants, removal from proceedings, procedural independence, prosecutorial supervision, procedural liability, judicial review.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 11.09.2026 թ., տրվել է գրախոսության 15.09.2026 թ., ընդունվել է տպագրության 28.09.2026 թ.: